

PLATÓN

Ústava ΠΟΛΥΤΕΙΑ

kniha siedma

Podobenstvo o Jaskyni

Samotný začiatok Siedmej knihy Ústavy tvorí tretie a zároveň posledné podobenstvo. Dialóg vedú tie isté postavy: Glaukón a Sókratés.

A teraz, pokračoval som, predstav si rozdiel medzi dušou vzdelanou a nevzdelanou týmto podobenstvom. Pomysli si ľudí ako v podzemnom obydľí, podobnom jaskyni, ktoré má ku svetlu otvorený dlhý vchod pozdĺž celej šírky jaskyne; v tomto obydľí už od detstva žijú na nohách i na šijách spútaní, takže ostávajú vždy na tom istom mieste a vidia jedine dopredu, ale nemôžu otáčať hlavy, pretože im púta bránia; vysoko a ďaleko vzadu za nimi horí oheň a uprostred medzi ohňom a spútanými väzňami je hore priečna cesta, pozdĺž ktorej si pomysli vystavanú lavičku na spôsob prepážok, aké mávajú pred sebou cirkusanti a nad ktorými ukazujú svoje kúsky.

Dobre.

Potom si myslí, že pozdĺž tejto lavičky chodia ľudia a nosia všelijaké náradie, prečnievajúce nad lavičku, tiež podoby ľudí a zvierat z kameňa a z dreva a všelijako vyrobené, pričom jedni z nosičov, ako sa zdá, hovoria, druhí zasa mlčia.

Divný je ten tvoj obraz a divní väzni.

Podobný nám, odpovedal som; lebo takíto ľudia by určite nevideli za seba samých ani za svojich druhov nič viac len tieň, vrhané ohňom na náprotivnú stenu jaskyne. Ako by predsa uvideli, keď sú nútení držať po celý život hlavu bez pohnutia?

A čo predmety nosené pozdĺž lavičky? Nevideli by z nich práve toľko?

Pravdaže

a keby sa mohli spoločne zhovárať, istotne by si pomysleli, že tými menami, ktoré dávajú tomu, čo pred sebou vidia, označujú skutočné predmety.

Nutne.

A čo keby to väzenie odrážalo od náprotivnej strany aj ozvenu? Kedykoľvek by prehovoril z prechádzajúcich nosičov, nemyslíš, že by považovali za pôvod toho hlasu jedine práve ten prechádzajúci tieň:

Pri Diovi, presne tak.

U takýchto ľudí teda, vravel som, by za pravdu načisto neplatilo nič iné než tieň tých umelých vecí.

Úplne nutne.

Nuž pozoruj, ako by to asi bolo s ich vyprostením a vyvlečením z pút a nerozumnosti, keby sa im ho prirodzene dostalo, a to takto. Jeden z nich je vyprostený z pút a prinútený náhle sa postaviť a otočiť šiju a ísť hľadať hore ku

svetlu. Z toho všetkého by cítil bolesť a pre mihania v očiach by nebol schopný dívať sa na oné predmety, ktorých tiene vtedy videl: čo by asi povedal, keby mu niekto tvrdil, že vtedy videl len preludy, teraz však že zrie správnejšie, súc omnoho bližšie ku skutočnosti a obrátený ku predmetom skutočnejším, a keby ho nútil, ukazujúc mu na každý z predchádzajúcich predmetov, odpovedať na otázku, čo to je? Nemyslíš, že by bol v ťažkostiach a domnieval sa, že veci, ktoré vtedy videl, boli pravdivejšie ako tie, ktoré mu sú teraz ukazované?

Omnoho pravdivejšie.

Nuž a keby ho úplne nútili hľadiať do svetla samotného, že by ho boleli oči a že by sa obracal a utiekal k tomu, na čo sa dokáže dívať, a myslel si, že toto je skutočne zreteľnejšie, než čo sa mu ukazuje?

Tak je.

Keby ho však odtiaľ niekto násilím vliekol tým drsným a príkrym východom a skôr ho nepustil, až by ho vyvliekol na svetlo slnečné, či by pri tom vlečení netrpel bolesťou a nebránil sa, a keď by prišiel na svetlo, či by jeho oči, zaliate žiarou, mohli vidieť niečo z toho, čo by mu teraz bolo menované skutočným svetom?

Iste nie, aspoň nie hneď.

Áno, myslím si, že by potreboval zvyknúť si, keby chcel uvidieť, čo je hore. A najprv by pozeral najľahšie na tiene a potom na obrazy ľudí a ostatných predmetov, zrkadliacich sa na vodných plochách, neskôr i na tieto predmety samotné. Ďalej by zniesol pohľad na telesá nebeské a na samotnú oblohu ľahšie v noci, keby sa díval na svetlo hviezd a mesiaca, než vodne na slnko a slnečné svetlo.

Ako by nie?

Konečne však, myslím, bol by schopný uzrieť na slnko, nie na jeho obrazy vo vode alebo nejakej inej ploche, avšak naňho samé o sebe na jeho vlastnom mieste, a aby sa pozrel, aké je.

Nutne.

A potom by si už o ňom učinil úsudok, že ono je, čo spôsobuje ročné počasie a obeh rokov a všetko spravuje vo viditeľnom svete a že je nejako pôvodcom o všetkého toho, čo videli tam dole.

Jasné, že by k tomu dospel.

A čo keď si spomenie na svoje skoršie obydlie a na tamojšie vedenie a vtedajších svojich spoluväzňov, nemyslíš, že by sám seba považoval za šťastného pre túto zmenu, oných by však ale ľutoval?

Ba iste.

A keď mali vtedy medzi sebou zavedené nejaké počty a pochvaly a dary pre toho, kto by najbystrejšie videl predchádzajúce tiene a najlepšie si pamätal, ktoré z nich obyčajne chodili dopredu, ktoré dozadu a ktoré spolu, a podľa toho by boli najschopnejší predvídať, čo príde, sotva by asi za tým pociťoval nejakú túžbu a závidel tým, ktorým sa u oných dostáva pôct a mocných postavení; naopak, istotne by mu bolo, ako vraví Homér, že by tuho rád chcel „ako nádenník slúžiť inému, mužovi nemajetnému“ a radšej by čokoľvek zakúsil, ako by mal oné nejasné predstavy a oným spôsobom žil; či nemyslíš?

Tak je, odpovedal som, myslím, že by radšej všetko zakúsil, než aby žil takýmto spôsobom.

Uváž i toto, vravel som. Keby takýto človek zostúpil naspäť a posadil sa na to isté miesto, či by sa mu oči nenaplnili tmou, keby náhle prišiel zo slnka?

Ba určite.

Tu teda, keby zase musel posudzovať oné tiene a zápas s onými, ktorí ostali stále väzňami, dokiaľ má mihania pred očami a skôr, než by sa mu oči ukludnili – a toto zvykanie by netrvalo zrovna krátko – či by nebol na smiech a či by sa o ňom nevravelo, že prišiel z tej cesty hore so skazeným zrakom a že to nestojí ani za pokus chodiť tam hore? A keby sa niekto pokúšal ich vyprostovať z pút viesť hore, či by ho nezabili, keby ho nejako mohli rukami uchopiť a zabiť?

Úplne.

Teda tento obraz, milý Glaukón, pripojme celý k tomu, čo bolo povedané hore: priestor, javiaci sa zraku, je ako ten žalárny príbytok asvetlo ohňa v ňom horaceho je sila slnka; k tomu považuj výstup hore (αναβασις) a dívanie sa veci hore vzostúpenie (αναβασις) duše do pomyselnéj oblasti a nepochybíš sa môjho mienenia, keď si praješ vypočuť. Boh sám vie, či je pravdivé. Nuž, ako ja to vidím, je to tak: v obore poznania badá sa na konci, a to len ťažko, idea dobra (ιδεα των αγαθων), keď je však zbadaná, je treba o nej súdiť, že ona je všetkého pôvodca všetkého pravého a krásneho, lebo i vi svete viditeľnom zrodila svetlo a jeho pána, slnko, i v obore pomyselnom, kde je sama paniou, poskytla ľuďom pravdu a rozum; ju musí uzrieť ten, kto chce rozumne jednať, či v súkromí alebo v obci.

Súhlasné mienenie mám aj ja, avšak pokiaľ tu môžem hovoriť.

Nuž teda, vravel som, utvor si súhlasné mienenie i v tejto veci a nediv sa, že tí, ktorí došli až tam, nechcú sa starať o ľudské veci, ale ich duše spejú vždy vyššie a tam chcú zotrvať; to je istotne prirodzené, keď, keď sa to má s tou vecou podľa vyloženého obrazu.

Samozrejme, že je to prirodzené.

A ďalej sa stáva, že človek, ktorý príde od dívania na veci božské do ľudskej biedy, nevie sa tu chovať a javí sa veľmi smiešnym, kedykoľvek je nútený, pokiaľ ešte zle vidí a skôr, než si dostatočne zvykol na prítomnú tmou, na súdoch alebo niekde inde zápasíť o tiene práva alebo o obrazy, vrhajúce tie tiene, a potýkať sa o nich s názormi ľudí, ktorí spravodlivosti samotnej nikdy neuzreli.: myslíš si, že jeho chovanie je niečo divného?

Ani dosť málo to nie je divné.

Naopak, vravel som, človek rozumný by si pamätal, že sú dva druhy poruchy zraku, vznikajúce z dvoch príčin, keď totiž prechádzame zo svetla do tmy a z tmy do svetla. Tu teda uznajme, že to isté sa deje s našou dušou, nesmiali by sme sa nerozvážne, kedykoľvek by sme uzreli, že niektorá duša je zmätená a nedokáže sa na niečo dívať, ale prihliadali by sme na to, či prichádza zo svetlejšieho života, a preto je od nezvyklosti omráčená tmou, či ide zo stavu veľkej nevedomosti do svetlejšieho prostredia a je naplnená ligotom väčšieho jasú; túto by sme potom iste nazvali šťastnou pre jej stav a život, druhú by sme potom poľutovali; a keby sa jej chcel niekto smiať, bol by jeho smiech menej

smiešny a pochopiteľnejší než smiech, ktorý by si činil vedľa duše,
prichádzajúcej zhora.
Ba veru, celkom správne si myslíš.

PLATÓN

Ústava

kniha šiesta

Podobenstvo o Slnku

Glaukón hovorí Sókratovi, s ktorým vedie rozhovor :

... nuž len vrao

Áno, ale najprv vám pripomeniem, čo sme vyššie povedali a čo bolo už inde často povedané, a dohodneme sa o tom.

čo je to?

Hovoríme, odpovedal som, že je mnoho vecí krásnych a mnoho dobrých a tak ďalej a v reči ich rozoznávame.

Áno, hovoríme.

A predsa krásno i dobro samé a tak pri všetkých javoch, pri ktorých sme teda uznávali množstvo, hovoríme zase o podstate jedného každého, uznávajúc pri každom jednu ideu ako znak pre každú vec.

Tak je.

A o prvých hovoríme, že to vidíme, ale rozumom nevnímame, o ideách potom zasa, že ich rozumom vnímame, ale nevidíme.

Celkom tak.

Ktorou časťou svojej bytosti vidíme videné predmety?

Zrakom.

Určite potom i sluchom vnímame veci počuté a ostatnými zmyslami všetky predmety rozoznávame?

Áno.

Avšak premýšľal si o tom, ktorú najcennejšiu prednosť dal tvorca našich zmyslov schopnosti vidieť a byť videný?

Nie veľmi.

Nuž uvažuj takto. Potrebuje snáď sluch a zvuk ešte tretiu vec, onen, aby počul, tento, aby bol počutý, takže keď tá tretia vec nepristúpi, sluch nebude počuť a zvuk nebude počutý?

Nepotrebuje.

Myslím, že ani mnohé iné schopnosti, aby som nepovedal že žiadna, nepotrebujú nič takého. A ty môžeš nejakú uviesť?

Vôbec.

Nepozoruješ však, že schopnosť zraku i viditeľnosť veci videnej toto potrebuje?

Ako to?

Aj keď je v očiach zrak a jeho vlastník sa pokúša používať ho, pred očami je teda farba, ak nepristúpi k tomu tretia vec, práve k tejto úlohe prírodou zvlášť určená, vieš, že zrak neuvidí nič a farby že budú nevidené?

Čo to myslíš?

To, čo ty nazývaš svetlom.

Máš pravdu.

Nie je to teda nepatrná vec, ktorá dodáva spojeniu, spájajúcemu zmysel zrakový a schopnosť byť videný, väčšiu vzácnosť nad ostatné spojenia, ak však nie je svetlo niečo bezcenného.

To iste nemožno povedať, že by to bolo niečo bezcenného.

Nuž teda, ktorému z bohov na nebi môžeš pripísať túto moc, že nám jeho svetlo dáva, aby zrak čo najkrásnejšie videl a videné predmety boli videné?

Tomu, ktorému i ty i ostatní ľudia; je istotne zrejmé, že sa pýtaš na slnko.

Má sa teda zrak k tomuto bohu týmto spôsobom?

Ako?

Zrak nie je slnkom, ani sám, ani to, v čom vzniká a čomu hovoríme oko.

To veru nie.

Ale je, myslím, zo zmyslových ústrojenstiev ústrojenstvom slnku najbližším..

Mnoho najbližším.

Iste teda i výkonnosť, ktorú má a ktorú pridieľuje slnko, dostáva od toho ako jeho výron?

Určite.

Ak nie je teda pravda, že ani slnko nie je síce zrakom, ale súč jeho príčinou, je od neho samého videné?

Tak je.

To teda vedz, že myslím tým dieťaťom dobra, ktoré dobro splodilo ako svoju obdobu, aby totiž, či je samo vo sveter pomyselnom vzhladom k rozumu a predmetom rozumového vnímania, tým aby bolo toto vo svetle viditeľnom vzhladom ku zraku a predmetom videným.

Ako to? opýtal sa; vysvetli mi to ešte lepšie.

S očami, ako vieš, je to tak, že kedykoľvek ich niekto obracia na oné predmety, na farbách ktorých sa rozprestiera nie denné svetlo, ale nočný priesvit, nevidia dobre a sú skoro ako slepé, akoby v nich nebolo čistého zraku.

Určite.

Kedykoľvek ich však obratia na predmety, na ktoré svieti slnko, tu myslím vidia jasne a je zjavné, že v tých očiach je zrak.

Určite.

Takýto spôsobom teda pozoruj i javy duševné, a to tak: kedykoľvek sa uprie duša na to, na čo svieti pravda a súcno, pochopí to a pozná a je zrejmé, že má rozum; kedykoľvek však na to, čo je zmiešané s tmou, na jav vznikajúci a hynúci, vtedy len nejasne mieni a zle vidí, sem a tam svoje mienenie prevracajúc, a tu zasa sa zdá, akoby nemal rozum.

Áno, zdá sa.

To teda, čo poznávaným veciam poskytuje pravdu a poznávajúcemu jeho výkonnú schopnosť, vedz, že je idea dobra; ona je príčinou rozumového vedenia a pravdy, lebo táto je poznávaným predmetom, a tak, hoci oboje je krásne, i poznanie i pravda, správne učíš, ak budeš onu ideu považovať za niečo, iného a ešte krásnejšieho nad to oboje; čo sa teda týka rozumového vedenia a pravdy, ako tam je správne svetlo a zrak považovať za veci slnku blízke, ale považovať ich za slnko by bolo nesprávne, tak tiež aj tu považovať

jeden alebo druhý z nich za dobro samotné, avšak význam dobra je treba si ešte viac ceniť.

Nevýslovná to krása podľa tvojej reči, keď poskytuje vedenie a pravdu, ale sama nad tieto veci krásou vyniká; ale predsa tým nemyslíš rozkoš.

Zadrž hriešne slová, odpovedal som; ale radšej ešte pozoruj obraz týmto spôsobom.

Ako?

O slnku, myslím, povieš, že viditeľným veciam dáva nie toľko možnosti, aby boli videné, ale i vznik a vzrast a výživu, hoci samo nie je vznikom?

Ako inak?

Povedať teda, že predmety poznania majú od dobra nie len to, že sú poznávané, ale že im od neho dostáva i bytia i súcnoti, hoci dobro nie je súcnoť, ale vyniká ešte na súcnoť dôstojnosťou a mocou?

Tu zvolal Glaukón s veľmi komickým výrazom: Apolón, aká to nadľudská výška!

PLATÓN

Ústava

kniha šiesta

Podobenstvo o úsečke

pokračovanie v podobenstve o Slnku sa prenesie do ďalšieho podobenstva:

Pomysli si teda, že idea dobra a slnko sú, ako sme hovorili, dve mocnosti a že kralujú nad rozumovým rodom a krajom, druhé potom nad viditeľným – nepoviem „svetom“, aby sa ti nezdalo, že robím umelé hračky so slovom „svetlo“¹. Nuž teda máš na mysli tieto dve podoby, viditeľné a pomyselné? Mám.

Predstav si teda, že to je, ako keby si vzal priamku, rozdelenú na dve dva nerovné úseky; potom rozdeľ ďalej jeden i druhý úsek v tom istom pomere, úsek náležiaci oboru viditeľnému a úsek oboru pomyselného, a dostaneš podľa pomernej zreteľnosti a nezreteľnosti v obore viditeľnom jeden úsek ako obrazy – týmito obrazmi potom myslím predovšetkým tieň, ďalej zrkadlenie na vode i na všetkom, čo má pevnú, hladkú a lesklú plochu, a všetko také, ak mi rozumieš.

Veď rozumiem.

Potom druhým úsekom nech je teda to, čo tieto obrazy predstavujú, živočíchy okolo nás, všetko rastlinstvo a všetko, čo náleží medzi umelé výrobky.

Dobre.

Keby sa ti chcelo o tomto viditeľnom obore povedať, že pomerný rozdiel tu náleží pravde a nedostatku pravdy, že ako sa má predmet mienenia k predmetu poznania, tak sa má napodobnenina k napodobnenému predmetu?

Áno, celkom isto.

Pozoruj teda ďalej i delenie oboru pomyselného, ako by sa malo previesť.

Ako?

Tak, že v jednom úseku jeho je duša nútená hľadať z predpokladov tým spôsobom, že používa tam tie predmety napodobovania ako obrazy, pričom postupuje nie smerom k počiatku, avšak ku koncu, kdežto v druhom, smerujúcom k naprostému začiatku, ide od predpokladov, a koná svoju cestu bez obrazov potrebných pre prvý úsek, len s pojmami samými o sebe.

Týmto slovám som veľmi dobre neporozumel.

Nuž, ešte raz, odpovedal som; určite ľahšie porozumieš, ak ti bude predstreté toto. Ako nepochybne vieš, tí, ktorí sa zaoberajú meračstvom a počtami a podobnými vecami, predpokladajú pri každom postupe párne i nepárne, tvary, trojaký druh uhlov a iné veci s tým príbuzné; myslia si, že tieto pojmy poznajú, ak ich učinia predpokladmi a nepokladajú už ďalej za

¹ Tak napodobujú pomer gréckych slov οὐρανος (nebo) a ορατος (viditeľný). pozn 131.

potrebné dokazovať ich ani sebe ani iným, ako by išlo o veci každému jasné, ale počínajúc od nich, preberajú hneď veci ďalšie a nakoniec prichádzajú rovno k tomu, čo si boli učinili za cieľ svojho skúmania.

Veru, to dobre viem.

Nuž, ako tak ďalej vieš, používajú viditeľné podoby a vykladajú o nich, bez toho aby mali na mysli tieto, ale ony, ktoré tieto predstavujú, ako napríklad je účelom ich výkladu štvorec sám a uhlopriečka sama, a nie tá, ktorú kreslia, a tak ďalej; tieto ich výtvary a výkresy môžu spôsobovať i tie aj obrazy na vodných hladinách, ale oni ich samotné používajú zase ako obrazy, usilujúc sa však uzrieť oné súcna samotné, ktoré nie je možné uzrieť inak než myslením. Pravdu vravíš.

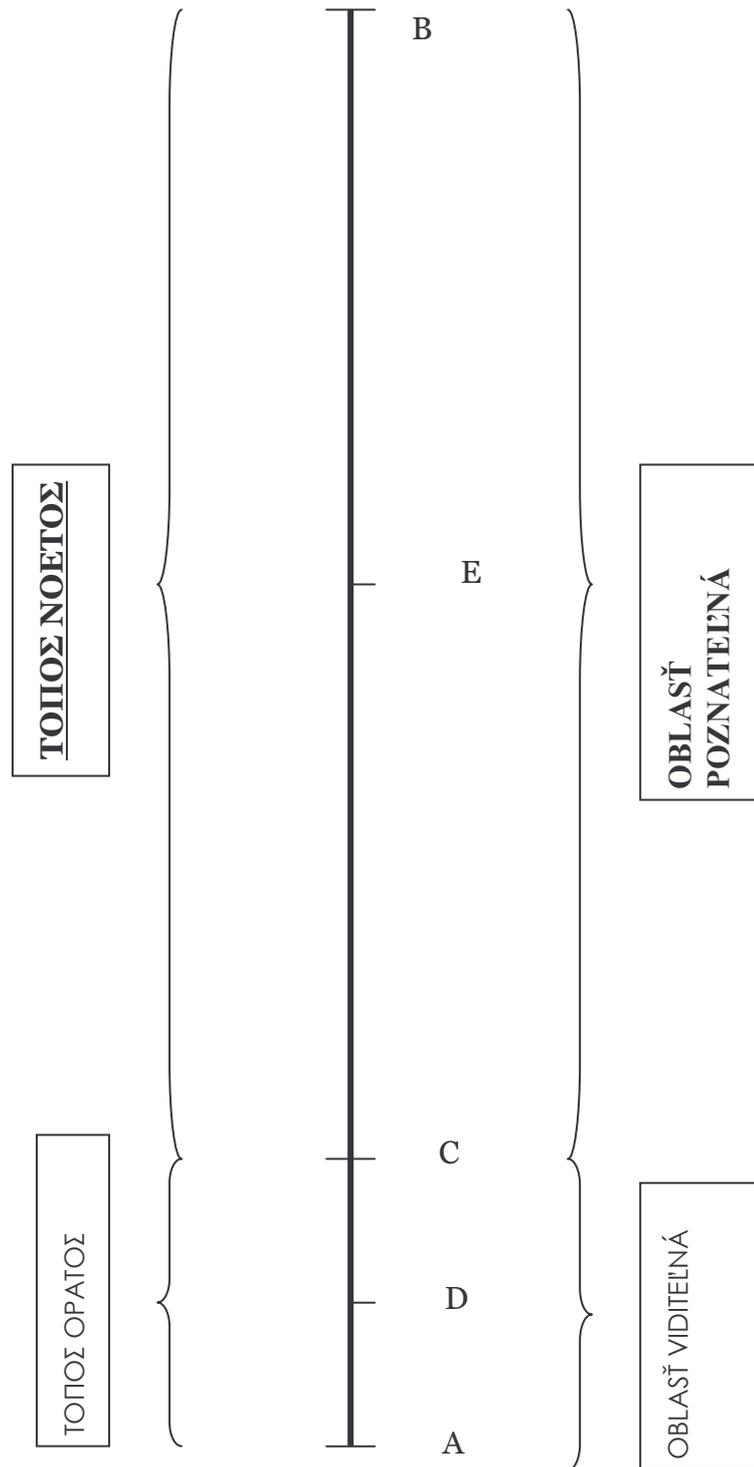
O tomto obore som teda vravel ako o pomyselnom, ale tak, že duša je nútená pri jeho skúmaní používať predpoklady., a nejde k počiatku, pretože nemôže vystúpiť vyššie nad tieto predpoklady, ale používa za obrazy tie veci samotné, ktoré sú vzormi obrazov nižšieho druhu, veci, ktoré sú tiež proti týmto obrazom uznané a cenené ako tiež i zreteľné.

Rozumiem, hovoril som, že hovoríš o tom, čo náleží do oboru meračstva a vied s ním príbuzných.

Druhým teda úsekom pomyselného oboru rozumej, že myslím to, čo chápe rozum, sám mocou dialektiky, majúc svoje predpoklady nie za počiatky, ale za predpoklady v pravom slova zmysle, ako za výstupky a východisko, aby došiel až po to, čo je bez predpokladov, k počiatku všetkého, a aby potom chopiac sa toho zase naspäť zostupoval až ku koncu, držiac sa toho, čo s tým súvisí, nepoužívajúc pri tom na pomoc úplne žiadneho javu zmyslového, ale ideí samotných o sebe a i postupných vzťahov, a tak končil v ideí.

Rozumiem, hovoril, celkom dobre síce nie – zdá sa mi totiž, že práca, o ktorej hovoríš, je veľmi rozsiahla – že však chceš určite stanoviť, že jasnejšie je to, čo sa uzrieva dialektickým vedením v obore súcna a mysliteľného, ako to, čo takzvanými vedami, ktoré majú za počiatky predpoklady; diváci sú síce nútení dívať sa na ich predmety myslením, a nie zmyslami, ale keďže pozorujú nie z výšky samotného počiatku, ale zo stanoviska predpokladov, preto sa ti zdá, že pri týchto predmetoch nedospievajú k rozumovému poznaniu, hoci sú rozumu prístupné i so svojim počiatkom. Tú činnosť geometrov a podobných odborníkov nazývaš, ako sa mi zdá, myslením, ale nie rozumením, považujúc myslenie za niečo uprostred medzi mienením a rozumom.

Celkom dobre si to pochopil. A tak uznaj, že týmto štyrom úsekom zodpovedajú v duši tieto štyri stavy, rozumové poznanie najvyššiemu, myslenie druhému, k tretiemu pridaj verenie a k poslednému dohadovanie, a zorad' ich v náležitom pomere podľa zásady, že im prináleží taká miera jasnosti, ako veľká miera pravdy náleží ich predmetom.

AC svet viditeľný, CB svet pomyselný; AD tiene, obrazy na vode a podobne. Zvieratá, vôbec „skutočné“ predmety viditeľné, tiež modely a výkresy geometrické; CE predmety štúdia matematiky, napr. trojuholníky, EB predmety najvyššieho poznania rozumového.

$$\mathbf{AD:DC = AC: CB}$$

